

прагнення до використання кредиту, збуту продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, а й простежила вплив органів місцевого самоуправління та громадських організацій (земств, сільськогосподарських товариств, споживчих, кредитних та позичково-ощадних кооперативів та ін.) на політику уряду Російської імперії.

Аналіз експортно-імпоротної політики промислового капіталу України, розгляд місця і ролі аграрного капіталу та безпосередньо українського селянства на світовому продовольчому ринку наприкінці XIX – на початку XX ст., особливості їх пріоритетів та політики, присутній у четвертому розділі монографії І. Жиленкової – «Зовнішньоторгові інтереси промислового і аграрного капіталу України» (с. 406–484). Виходячи із наявної фактологічної бази, дослідниця розрізняє інтереси та можливості вказаних соціально-економічних груп – представників промислового та аграрного капіталу, а також селянства як пересічних виробників сільськогосподарської продукції.

Про об'єктивність та виваженість підходу авторки, серед іншого, свідчить її твердження про відсутність у промисловців суттєвих можливостей для конкурування із продукцією розвинутих європейських країн. При цьому виявилось, що наміри зменшити обсяги ввозу промислових товарів з інших країн могли бути реалізовані лише за протекціоністської підтримки уряду. Натомість наявність величезних земельних площ, разом із засобами переробки сільськогосподарської сировини, забезпечували аграрному капіталу України досить надійні позиції на світовому продовольчому ринку. Втім, дійсно «недоліки в організації зовнішньої торгівлі, слабкість транспортно-промислової інфраструктури та численні бюрократичні труднощі, суттєво обмежували ці можливості». Варто погодитися із тезою про те, що пересічні аграрії розпоряджалися досить обмеженими ресурсами і залежали від ряду чинників – інтересів посередників, «незрозумілих» для них ринкових коливань, неспроможності самостійно, без державної підтримки, відстоювати свої інтереси (с. 483–484).

У заключному п'ятому розділі – «Вплив громадськості України на експортно-імпорتنу політику уряду і підприємницьких організацій» – висвітлено нормативно-правове та організаційне регулювання міждержавних торгових договорів (зокрема, російсько-німецьких торгових угод 1894 та 1904 рр.), охарактеризовано процес створення та особливості функціонування системи організаційних структур у сфері зовнішньої торгівлі, вплив на неї земських установ, промислових та сільськогосподарських об'єднань (с. 485–543). Дійсно, у цей період, чи не вперше в історії імперського суспільства, громадськість стала впливати на формування експортно-імпоротної політики, що найбільш рельєфно проявилось в оцінках торгових угод російського уряду з Німеччиною. Створені ними передумови для більш сприятливого, по відношенню до сільських господарів, регулювання експортно-імпорتنих операцій, стосувалися протидії традиційній політиці промислового протекціонізму – найважливішої складової економічної політики російського уряду, прагненні до реформування митної системи з урахуванням інтересів землеробства, тваринництва та інших галузей сільського господарства й зусиллях, спрямованих на оволодіння зовнішніми ринками.

Кінцеві висновки праці акумулюють отримані результати та узагальнено передають авторські досягнення у ході виконання поставлених завдань та мети. Позитивним доповнення дослідження є численні таблиці (70), які сприяють формуванню комплексної картини щодо ключових статистичних показників експортно-імпорتنих відносин України кінця XIX – початку XX ст.

Загалом, рецензована монографія є вагомим надбанням вітчизняної історіографії, дає відповідь на численні питання економічної історії України 1890–х рр. – 1914 р. та стане у нагоді для широких дослідницьких кіл, усіх, хто цікавиться минулим.

Orlyk V. M., Doctor of Historical Sciences (Dr. hab. in History), Professor, Head of Department of Social and Scientific Discipline of Documentation, Kirovohrad National Technical University (Ukraine, Kirovohrad), i.zhilenkova@ukr.net

Book Review: Zhilenkova I. Ukraine's foreign trade in the context of interest industrial and agricultural capital of the Russian Empire (1890s – 1914): monograph; responsible editor Corresponding member of NAS of Ukraine V. M. Danylenko. – K., 2016. – 668 p.

Орлик В. М., доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой общественных наук и документоведения, Кировоградский национальный технический университет (Украина, Кировоград), i.zhilenkova@ukr.net

Рецензия на книгу: Жиленкова И. Внешняя торговля Украины в контексте интересов промышленного и аграрного капитала Российской империи (1890–е гг. – 1914 гг.): Монография / Ирина Жиленкова; отв. ред. член–корреспондент НАН Украины В. М. Даниленко. – М., 2016. – 668 с.

* * *

Bielie Stanislaw,
Doktor Nauk Politycznych,
Uniwersytet Warszawski,
stasbeley@gmail.com

**RECENZJA KSIĄŻKI:
STEPHEN HARRIS. KOMUNIZM JUTRO ULICA:
MASS OBUDOWA I ŻYCIE CODZIENNE PO STALINIE**

Projektowanie i zabudowa miejskich dzielnic zawsze miały wpływ na ludzką tożsamość i razem z tym odgrywały ważną rolę w realizacji polityki państwowej oraz narzucaniu różnego rodzaju wartości. Polityka Związku Sowieckiego, w tej dziedzinie, nie była wyjątkiem. Planowanie nowych miast i budowanie nowych mieszkań stało się głównym narzędziem dla kształcenia nowego sowieckiego człowieka w okresie po II wojnie światowej. Z punktu widzenia zmiany architektury miasta i wprowadzenie nowych standardów życia, najbardziej ciekawym okresem w historii Związku Sowieckiego była epoka Nikity Chruszczowa z jego polityką „odwilży”. Głównym dziedzictwem polityki socjalnej Chruszczowa było budowanie nowego rodzaju mieszkań, które później zostały nazwane „chruszczowkami”. W latach 1950. rozpoczęła się kampania przesiedlenia mieszkańców baraków, akademików i wspólnych mieszkań do małych mieszkań, przeznaczonych dla jednej rodziny.

Dzisiaj wśród mieszkańców dużych miast „chruszczowki” kojarzą się z niewygodnym sowieckim mieszkaniem zwykłych ludzi. Trudno uwierzyć, że z takim lokalem kiedyś były związane nadzieje ludzi do lepszego życia i szczęścia osobistego. Steven Harris, profesor Wydziału

Historii i Studiów Amerykańskich na Uniwersytecie Mary w Waszyngtonie, w 2013 roku opublikował swoją książkę pod tytułem „*Communism on tomorrow street. Mass housing and everyday life after Stalin*” [2]. W swoim badaniu amerykański profesor przeanalizował inicjatywy Nikity Chruszczowa w sferze socjalnej i komunalnej, które były realizowane w ramach polityki „odwilży”. Głównym zamiarem Chruszczowa w sferze socjalnej w latach 1950-1960 było na krótką metę zapewnienie wszystkim obywatelom Związku Sowieckiego oddzielnych mieszkań, a na długą (z perspektywy ideologicznej) stworzenie „nowego obywatela”. W swoim socjalno-filozoficznym badaniu autor wyjaśnia jak polityka Związku Sowieckiego z jednej strony, mogła sprzyjać poprawie jakości życia, a z drugiej, wywołała niezadowolenie wśród zwykłych ludzi (*ordinary people*).

Badanie owe pomaga nam zrozumieć cały proces transformacji jednostki socjalnej w okresie „odwilży” oraz określa główne kierunki rozwoju ZSRR po śmierci Józefa Stalina. Zamiast charakterystyki „odwilży” przede wszystkim jako zjawiska kulturalnego oraz politycznego, Harris skupia się na polityce Chruszczowa i jej wpływie na życie zwykłych ludzi. Według Harrisa, era masowego budowania mieszkań, jak i wiele aspektów polityki socjalnej, była postrzegana przez Chruszczowa jako sposób skorygowania stalinowskiego odchylenia od socjalizmu i możliwość przywrócenia ZSRR na drogę do komunizmu, kontynuując projekt tworzenia społeczeństwa bezklasowego [2, s. 4].

Amerykański naukowiec pokazuje jednak, że zamiast tworzenia bardziej harmonijnego społeczeństwa, masowa kampania odbudowy była źródłem nowego napięcia wśród społeczeństwa i wywołała kryzys wzrastających oczekiwań (*a crisis of rising expectations*) [2, s. 9]. Na początku swego badania autor umieszcza sowiecką politykę mieszkaniową w ramach ogólnoeuropejskiego ruchu reformatorskiego XIX wieku. Harris stwierdza, że po październikowej rewolucji sowieccy architekci i urzędnicy przyjęli ideę minimalnej powierzchni sanitarnej dla mieszkań, jaka była wymyślona w Europie, a potem adoptowana do radzieckiej rzeczywistości z kilkoma istotnymi różnicami.

W przypadku ZSRR, minimalna powierzchnia mieszkalna stała maksymalną dopuszczalną w wielu projektach mieszkaniowych. Również sowieccy architekci używali pojęcie „powierzchnia życiowa” (*living space*) tylko w odniesieniu do powierzchni w głównych pomieszczeniach. Powierzchnie w kuchniach, łazienkach i korytarzach była określona jako przestrzeń pomocnicza. Różnica ta była istotna i w rezultacie przyczyniła się do budowy małych, niewygodnych mieszkań. Harris wyjaśnia, że lokale te zostały zaprojektowane z myślą o ograniczonej przestrzeni, która zapewniała niski koszt mieszkania, nie wpływając na wymagane normy powierzchni mieszkalnej, a główne pokoje zostały zaprojektowane jako przechodnie, które z kolei eliminują potrzebę istnienia korytarza a przy okazji uniemożliwiają zakwaterowanie w nich kilku rodzin naraz. Wymiana stalinowskich mieszkań komunalnych na mieszkania jednorodzinne miała stanowić znaczącą poprawę sytuacji życiowej większości ludzi. Harris dokumentuje wszechobecne niezadowolenie z nowych mieszkań ze względu na ich niewielki rozmiar, marną konstrukcję i brak prywatności.

Kolejne zadanie badawcze, które stawia przed sobą autor, jest poznanie wpływu różnych elementów polityki państwowej na kształt norm socjalnych oraz określenie charakteru interakcji między państwem a społeczeństwem.

W trakcie badania autor stara się odpowiedzieć na pytanie, jak masowy program mieszkaniowy podczas rządów Chruszczowa odzwierciedla aspiracje zwykłych ludzi z ich życiem prywatnym oraz pragnienie polityków przywrócić zaufanie ludzi do idei komunistycznej, która była zaniedbana sztywną polityką za czasów stalinowskich. Harris analizuje ambiwalentny stosunek władzy do społeczeństwa i pokazuje na przykładach wielką przepaść między standardami życia polityków a zwykłych ludzi. Warto zauważyć, że przy ówczesnych warunkach urzędnicy na różnych szczeblach, konstruktorzy i eksperci w różnych dziedzinach (od architektów do autorów książek o gospodarstwie domowym) mogli reprezentować zarówno państwo jak i „zwykłych ludzi”, którzy potrzebowali własny ką. Ten fakt zasadniczo koryguje założoną tezę (z historii Związku Radzieckiego) o totalnej kontroli państwowej, gdzie państwowy aparat narzuca „prawidłowy” model życia społecznego.

Autor dochodzi do wniosku, że po śmierci Stalina i dojściu do władzy Chruszczowa powoli zmienia się priorytety w sferze budownictwa, mianowicie zaś coraz częściej władza sowiecka uwzględniała interesy zwykłych ludzi i ich preferencje w sferze komunalnej. Harris przedstawia świadectwa narzekań i skarg zwykłych ludzi (większość z nich dotyczyło niemożności kupna nowych mebli w sklepach lokalnych oraz innych problemów mieszkaniowych), które były zamieszczane w protokołach komisji budownictwa mieszkaniowego, w księgach na wystawach mieszkaniowych oraz w listach ludzi do gazet. Wykorzystanie tych źródeł dawało możliwość usłyszenia głosu każdego obywatela i stanowił jeden z największych atutów tego badania. Opinie ludzi wyrażone w skargach, listach do gazet i wystąpieniach na posiedzeniach Partii Komunistycznej było przejawem wolności słowa w pewnym stopniu, co nie wątpliwie miało wpływ na przebieg polityki „odwilży”.

Nie ma wątpliwości, że reakcja twórczej inteligencji na „odwilż” była pozytywna, natomiast nieliczne próby zbadania reakcji innych grup społecznych przyniosły sprzeczne wyniki. Okazało się, że nie wszyscy byli zadowoleni z destalinizacji, demontażu GULAGu i rehabilitacji więźniów politycznych, także nie wszystkim podobały się nowe trendy w sztuce i literaturze. Można śmiało stwierdzić, że grupy pracownicze miały zasadniczo innego rodzaju nadzieje i priorytety związane z reformami, niż na przykład, inteligencja. Robotnicy nie byli zainteresowani w „walce z reżimem” (ideologią partii komunistycznej) lub osiągnięciem wolności w kulturze wysokiej [2, s. 16], głównie co ich interesowało to byli trendy konsumpcyjne, nowe domy oraz turystyka. Autor stawiając przed sobą cel zbadania stylu życia zwykłych ludzi podczas odwilży, ukazuje transformację poszczególnego mieszkania w akademika lub koszarach do jednorodzinne mieszkanie.

Nowe budowy i ich mieszkańcy – idealne środowisko dla badania relacji między społeczeństwem a państwem. Pojawienie się pojęcia „zwykłych obywateli” przyczyniła się do ściągania granic między niektórymi grupami społecznymi. Tuż po wprowadzeniu polityki „odwilży” w oficjalnych dokumentach, społeczeństwo sowieckie było rozdzielone na ludzi miejskich i wiejskich, w tym ludzi mieszkające w miastach dzielili się na zwykłych ludzi, inteligencję (przede wszystkim ludzi z wykształceniem technicznym) i elitę polityczną. Warto zaznaczyć, że według dokumentów oficjalnych, w Związku Radzieckim nie było bezdomnych lub bezrobotnych grup społecznych, chociaż w rzeczywistości sytuacja wyglądała inaczej. Wśród mieszkańców „chruszczówek” można było

spotkać robotników z miast lub z peryferii, którzy współżyli z przedstawicielami inteligencji. Ważne było też, że ludzie którzy otrzymywali nowe mieszkania byli zmuszeni żyć na obrzeżach miasta.

Główną zaletą owej książki jest również analiza mieszkaniowej i komunalnej polityki Chruszczowa w europejskim i globalnym kontekście historycznym. W rozdziale pierwszym („*Tworzenie oddzielnego mieszkania*”) Harris zaznacza, że „problem mieszkaniowy” w Związku Sowieckim był ściśle związany z ogólnoeuropejskim ruchem na rzecz reformowania polityki komunalnej i miał na celu pokonanie kryzy w tej dziedzinie. Problem ten pojawił się w największych miastach europejskich jeszcze w XIX wieku i przez długi czas nie był rozwiązany.

Mieszkania jednorodzinne, które było przestronne i wygodne, przez długi czas były nieuchwytnym marzeniem dla wielu mieszkańców w Europie i Ameryce. Z jednej strony, udostępnienie dla wszystkich pracowników oddzielnych mieszkań to był jednym z głównych filarów programu bolszewików, z drugiej, masowa budowa mieszkań za czasów Chruszczowa była radziecką odpowiedzią na ogólnoeuropejski kryzys na rynku nieruchomości i świadectwem realizacji celów rewolucji państwowej. W ten sposób, Chruszczow zamierzał zakończyć dwa rewolucyjne projekty: rozwiązać problem mieszkaniowy i podbudować komunizm.

Głęboka analiza kontekstu historycznego pozwoliła autorowi zmienić i uzupełnić podstawowe tezy, którzy byli zakorzenieni w zachodniej i rosyjskiej literaturze na temat „problemu mieszkaniowego” w ZSRR. W różnych badaniach naukowych, nie brano pod uwagę trudne warunki powstania i rozwoju ZSRR, sowiecka polityka w sferze komunalnej była postrzegana dość krytycznie. Wystarczy wymienić badania z ostatniej dekady, m.in. „*Lzy socjalizmu: dom w Leningradzie pomiędzy codziennością a utopią*” [4] niemieckiego historyka Julii Obertreis lub „*Kara mieszkaniem*” [6] rosyjskiego naukowca Marka Meerowicha (Меерович). W takiego rodzaju badaniach, naukowcy często używają pojęcie „utopia” dla określenia zamiarów partii komunistycznej zbudować jasną i szczęśliwą przyszłość. Niemiecki naukowiec K. Kucher spróbował zbadać nie tylko przestrzeń mieszkaniową obywatela Związku Sowieckiego, lecz parki oraz miejsca do odpoczynku. W swoim badaniu naukowiec w sposób szczegółowy analizuje park im. M. Gorkiego w Moskwie i robi wniosek, że ten park jest „zieloną utopią” [3].

Harris wyjaśnia, że masowe budownictwo mieszkaniowe zaczęło się w późnych latach stalinowskich bez ideologicznej wizji powojennej odbudowy [2, s. 93], podczas gdy Chruszczow uważał, że jego masowa kampania mieszkaniowa ma realizować projekt tworzenia nowego radzieckiego mężczyzny i kobiety [2, s. 230]. Można więc stwierdzić, że polityka bolszewików, która miała wychować „nowego człowieka”, była tak tylko utopijną próbą osiągnięcia globalnych celów humanitarnych i rozwiązania problemów gospodarczych przy użyciu niewłaściwych narzędzi [5].

W swoim badaniu autor potwierdza powszechną tezę, że społeczeństwo w ZSRR nie było całkowicie bezklasowe. W społeczeństwie sowieckim równość była formalnością, podczas gdy istniała pewna hierarchia społeczna. Ludzie otrzymywali mieszkania zgodnie z zajmowaną pozycją w tej hierarchii i zasługami przed państwem (weterani Wojny Domowej, weterani I Wojny Światowej itd.). Amerykańska historyk, Golfo Alexopoulos, określiła rozwarstwienie społeczeństwa

epoki Stalina jako „hierarchiczną strukturę należności cywilnej” (*hierarchy of states of civic belonging*) [1].

Spółczesność radzieckie wytworzyło iluzję wolności słowa (podobna sytuacja była w latach 1860-1870 w okresie Wielkich reform). Problemy mieszkaniowe oraz socjalne otwarte było omawiane i krytykowane w prasie, natomiast otwarta dyskusja na temat gospodarki i polityki była ściśle zakazana. W toku reform, ludzie, którzy czekali na radykalne zmiany, dano możliwość zaangażowania społecznego w pełnych dziedzinach. Pod koniec XIX wieku to był temat oczyszczenia i ocalenia miasta, a w latach 1950-1960 – problem mieszkaniowy.

Argumenty w książce są wyraźnie wyjaśnione i dobrze udokumentowane, ale więcej informacji dotyczącej wielkiej polityki tamtych czasów pomogłyby autorowi dokończyć badania nad masową kampanią mieszkaniową. Na przykład, autor wspomina, że w 1967 roku (trzy lata po usunięciu Chruszczowa) Rząd Sowiecki przyznał istnienie problemu małej przestrzeni życiowej w mieszkaniach dla zwykłych ludzi i postanowił wprowadzić zmiany w standardy e budownictwie [2, s. 301]. Czytelnik ma sam się domyśleć, dlaczego projekty przestrzeni życiowej i pomocniczej, mimo wielu skarg niezadowolonych ludzi w latach 1950 i na początku 1960 roku (gdy Chruszczow był pierwszym sekretarzem Partii Komunistycznej) nie były brane pod uwagę.

Książka Harrisa jest poważnym badaniem, które pokazuje okres odwilży w sowieckim społeczeństwie z punktu widzenia „zwykłych obywateli”, narracja jest pełna dialogów, wyzwań i nadziei. Okres ten przyniósł ze sobą zmiany w codziennym życiu różnych warstw ludności miejskiej, przyczynił się do polityzacji społeczeństwa, dał ludziom możliwość dialogu z władzą, a jednocześnie przyczynił się do rozwoju społecznej nierówności i rozpowszechniania się wartości burżuazyjnych. Nowe udostępnione możliwości przed obywatelami Związku Sowieckiego podczas odwilży przyczyniły się do powstania nowego społeczeństwa. Autor książki „Komunizm na jutrzejszej ulicy” w sprytny i ciekawy sposób przemycił cenne informacje na temat życia „zwykłych ludzi” w dobie odwilży i robi dla wszystkich czytelników historyczną wycieczkę po tej epoce. Wyniki tego badania są ważne nie tylko dla rozumienia społeczeństwa z tego okresu, lecz dla dalszych badań w dziedzinie historii i antologii miejskiej, a także historii społeczno-gospodarczej Związku Sowieckiego.

Literatura

1. Alexopoulos G. Soviet Citizenship, More or Less: Rights, Emotions and States of Civic Belonging / G. Alexopoulos // *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. – 2006, Vol. 7, Nr 3, pp. 487-528.
2. Harris S. E. Communism on Tomorrow Street: Mass Housing and Everyday Life after Stalin, Baltimore / S.E. Harris // Johns Hopkins University Press. – 2013, 394 s.
3. Kucher K. Gartenkultur in Russland: Beitrage des Symposiums am Zentrum fur Gartenkunst und Landschaftsarchitektur / K. Kucher // Worms: Werner. – 2013.
4. Obertreis J. Tranen des Sozialismus: Wohnen in Leningrad zwischen Alltag und Utopie. 1917—1937 / J. Obertreis // Wien: Bohlau. – 2004.
5. Малинова-Тзифета О. Из города на дачу: Социкультурные факторы освоения дачного пространства вокруг Петербурга (1860—1914) / О. Малинова-Тзифета // Санкт-Петербург: ЕУСПБ 2013. с.74.
6. Меерович М., Наказание жилищем: жилищная политика в СССР как средство управления людьми (1917—1937 годы) / М. Меерович // Москва: РОССПЭН. – 2008.

References

1. Alexopoulos G. Soviet Citizenship, More or Less: Rights, Emotions and States of Civic Belonging / G. Alexopoulos // *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. – 2006, Vol. 7, Nr 3, pp. 487–528.
2. Harris S. E. Communism on Tomorrow Street: Mass Housing and Everyday Life after Stalin, Baltimore / S.E. Harris // Johns Hopkins University Press. – 2013, 394 s.
3. Kucher K. Gartenkultur in Russland: Beitrage des Symposiums am Zentrum fur Gartenkunst und Landschaftsarchitektur / K. Kucher // *Worms*: Werner. – 2013.
4. Obertreis J. Tränen des Sozialismus: Wohnen in Leninograd zwischen Alltag und Utopie. 1917—1937 / J. Obertreis // *Wien*: Bohlau. – 2004.
5. Malinova-Tziafeta O. Iz goroda na dachu: Sociokul'turnye faktory osvoeniya dachnogo prostranstva vokrug Peterburga (1860–1914) / O. Malinova-Tziafeta // *Sankt-Peterburg*: EUSPb. – 2013. – с. 74.
6. Meerovich M., Nakazanie zhilishchem: zhilishchnaya politika v SSSR kak sredstvo upravleniya lyud'mi (1917—1937 gody) / M. Meerovich // *Moskva*: ROSSPEHN. – 2008.

Stanislav Bielie.

Book review: Steven Harris. Communism on Tomorrow Street: Mass Housing and Everyday Life after Stalin

*Белей С. І., кандидат політичних наук,
Варшавський університет.*

Рецензія на книгу: Стивен Харріс. Комунізм на завтрашній вулиці: масове житло і побут після Сталіна

*Белей С. И., кандидат политических наук,
Варшавский университет.*

Рецензия на книгу: Стивен Харрис. Коммунизм на завтрашней улице: массовое жилье и повседневная жизнь после Сталина

Службова адреса: Польща 00-553, Варшава, Кошикова 24, 1.
Домашня адреса: Україна, 85323, м. Дмитров, вул. Куйбишева, 17.
Телефон: +48 788 514 135

Bielie Stanislav, PhD in Political Science, University of Warsaw
Office address: Poland, 00-553, Warsaw, Koszykowa street, 24,1.
Home address: Ukraine, 85323, Dimitrov, Kuybisheva Street, 17.
Telephone: +48 788 514 135

Белей Станіслав, кандидат политических наук, Варшавський університет
Службний адрес: Польща, 00-553, Варшава, ул. Кошикова 24, 1.
Домашній адрес: Україна, 85323, Дмитров, ул. Куйбишева, 17.
Телефон: +48 788 514 135

* * *

Білокобильський О. В.

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
СОДОМОРА П. А. СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ
У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ
ТЕРМІНОСИСТЕМИ: ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО. –
ЛЬВІВ, 2013**

Переклади спадщини Томи з Аквіну конечно необхідні для збагачення української літератури, розвитку філософської термінології, становлення загальнонародної культури: адже філософ адресував свої твори для широкого загалу, для початківців. Саме тому в кожній європейській літературі існують переклади цього твору: окрім того, в англійській, німецькій та польській – навіть різночасові його варіанти. Тому надзвичайно прикро споглядати абсолютну відсутність будь-якої книги українського

перекладу творів Аквіната при десятках польських чи німецьких.

Подібні наукові дослідження практично відсутні в українській філософії та лінгвістиці, що зумовлює незаперечну наукову новизну і актуальність дослідження. Натомість, в іноземній філософській літературі такі дослідження існують, що видно із бібліографії, представленої в монографії. Історія дослідження творів Аквіната є надзвичайно об'ємною. Деякі дослідники виділяють два періоди вивчення думки Св. Томи, пов'язуючи їх із розвитком шкіл томізму та заснуванням дослідницьких центрів. Усе це вказує на незаперечну актуальність теми дослідження та її важливість для української філософії.

П. Содомора слушно зауважує, що філософська спадщина Томи з Аквіну належить до «золотого віку» західної патристики. Зокрема, твір «Сума теології» належить до базових творів європейської філософії. Такі твори мають виключно дивовижну здатність – вони ніколи не втрачають актуальності: адже цінності, які закладено у цих творах – нетлінні. Хоча «Суми» не належать до ранніх творів Св. Томи, однак усі тези, які Аквінат розглядає у ранніх працях (а це, насамперед, ряд «Коментарів»), розвинено та докладно описано у «Сумах». Різниця полягає лише у формі викладу «Коментарів» та «Сум». Так, основні позиції, по яких бачимо, як Аквінат розширює рамки епістемології у порівнянні із Стагіритом, помічаємо ще у «Коментарях на «Сентенції», а у «Сумі теології» ці ж позиції розвинено докладніше.

Цікавим є другий розділ монографії, у якому П. Содомора проводить аналіз метафізичних термінів. Автор наголошує на термінологічних нововведеннях Аквіната. На початку твору Аквінат говорить про необхідність іншого вчення, відмінного від природної класичної філософії, що опирається на самоочевидні істини – про необхідність такого вчення, яке опирається на постулати віри, які не піддаються доведенню, а сприймаються лише на віру (як-от триєдність та простота Бога). Однак ці два аспекти не протирічають один одному, а перебувають у взаємодії: благодать не усуває природу, а вдосконалює її. У цьому й полягає важливість нововведення Св. Томи, як стверджує П. Содомора.

Автор чітко формулює завдання праці – відтворення філософських термінів. Саме тому усі терміни, на основі яких проводиться дослідження, розділено на три тематичні групи – метафізичні, антропологічні та теологічні терміни. Такий поділ уможливило докладніший опис та контрастивне зіставлення термінологіям. Насамперед автор ставить наголос на корелятивних групах термінів, від способу перекладу яких залежить відображення семантичного наповнення тексту оригіналу в перекладі. Таким чином на матеріалі цих термінів автор намагається розгорнути міждисциплінарну дискусію щодо визначення варіантів відтворення філософських термінів.

Рецензована монографія має значну цінність для української філософії та мови загалом, оскільки у праці йдеться про варіанти перекладу основних термінів середньовічної філософії. Великою цінністю є бібліографія, яку подає автор у монографії. Цікавим також є поділ тексту на розділи за тематикою термінів. Такий поділ надає можливість чіткої структуризації матеріалу монографії. У центр роботи автор ставить семіотику – науку про знак, засновуючи на її теоретичних твердженнях